

# KULTŪRA

MENAS ✨ LITERATŪRA ✨ MOKSLAS

## Kai lauki ir ilgiesi

**A**dventas. Laikas, kai ne tik lauki, bet ir ilgiesi. Ir neblėstančia, nesunaikinama šio ilgesio prasmę dar labiau pabrėžia pasaulio šurmuly – naujienos, skandalai, rietenos, plepalai, samokslų teorijos. Visa tai, kas panašu į lengvo, pigaus, trykštančio nuodingomis spalvomis ir nuplaukiančio pasroviui plastikinio šlamšto putas.

Visa tai, kas spalvinga, kvapnu, saldu, lengva ir – beprasmiška.

Kartais atrodo, kad mes nebeturime sielų – vietų jų įmontuotos baterijos, kurias, jei išsikrauna, reikia laiku papildyti. Arba įsidėti naujas. Technologiskai pažangesnes. Esame nebe *homo sapiens*, o *homo ludens* – nebe mąstantys, o pramogaujantys, žaidžiantys. Ir nėra čia ko nervintis ir pykti – juk mąstymas gąsdina ir liūdina, jis atveria erdves, kuriose baikišciai žmogaus minčiai nejauku.

Nejauku paslaptingoje kosmoso naktį, tarp visatos paslapčių, erdvėlaikiui tempiantis kaip lankui, plytint mįslingajai tamsiajai medžiagai ir į mus žiūrint valdžioms, karalystėms ir galybėms. G. K. Chestertonas rašė, kad net kitose planetose, kituose pasauliuose galioja tie patys Dekalogo dėsniai – ir kas gi mums neleidžia tuo patikėti? Negi mūsų vaizduotė, kitus – nežemiškus – pasaulius kurianti kaip košmariškus arba primityvius, nes mūsų vaizduotė nėra panacėja, dažnai ji apgauna ir per savo paiką išdidumą apsimeta pažįstanti Tikrovę.

Tikrovę, kurios mes ilgamės ir kurios laukiame. Ne išgalvotos, sufantazuotos, norimos ar nenorimos. Ne į kažką panašios ar nepanašios, atpažįstamos ar visiškai nepažįstamos. Jinai – didžiulis slėpinys, iškeliantis iš gniūždančios tamsos, apvalantis nuo pelenų, kraujo ir purvo, išgryninantis ir leidžiantis spindėti.

Advento laikas niekada nesibaigia, laukimas nesiliauja nei dieną, nei naktį, nei suspaudimo valandą, nei palaimos minutę, nei žiemos speigo, nei tvankios vasaros metu. Tik gruodžio pradžioje, laukiant Kristaus gimimo, mums duota daugiau apie jį susimąstyti. Išsigrūninti, kas gi yra tas laukimas, ko mes laukiame, ko tikimės.

Tas mąstymas ne visada smagus ir linksmas. Neretai jis gąsdina, apie tai nesinori galvoti. Juk Ateinantysis nepranešė, Kada Jis ateis. Ryt, poryt, už metų ar už šimtmečių. O Jo Atėjimui turime būti pasiruošę visada. Kiekvieną dieną, netgi kiekvieną valandą. Žmogaus protui tai suvokti sunku. Nes žmogus laukimą linkęs suvokti kaip baigtinį procesą.

O Viešpaties laukimas trunka jau daug amžių. Ir niekas nežino nei dienos, nei valandos.

Renata Šerelytė



Nuotrauka iš interneto

### SAULĖ TEKA Į ŠARMOTĄ RYTĄ

*saulė teka į šarmotą rytą  
ir aukštom alėjom skamba plonas ledas  
į pernakt stebuklą padarytą  
spindulys nei angelas mus vedas*

*kiek nubraukęs šerkšną sniego miltais  
į kristalų medį jis giliai įspysta  
mes nutolstam sodo labirintais  
kuriuose gyvieji pasiklysta*

*dar yra gyvybė kuri reiškias  
žodžiais virstančiais garais pro mūsų lūpas  
tik nežinom ką dabar mums reiškia  
sniegena peizažą šį įsupus*

Aidas Marčėnas

**MRF**  
MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

Medijų rėmimo fondas 2025 m. suteikė 18 000 Eur paremti projektą: *DRAUGAS* laikraščio diasporos žiniasklaida.

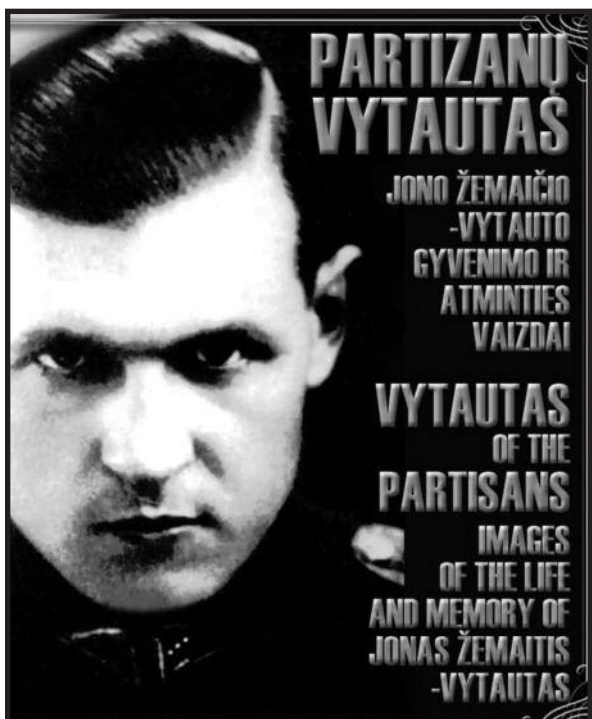
#### Šio šeštadienio Kultūros turinys

**1-as psl. Renata Šerelytė.** Kai lauki ir ilgiesi • **2-as psl. Algis Vaškevičius.** Pagerbtas partizanų generolas Jonas Žemaitis-Vytautas • **3-as psl. Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė.** Nuskambėjo IX Vilniaus fortepijono festivalis „Diptikas Čiurlioniui“ \* **4-as psl. Astrida Petraitytė.** Lietuvą pasauliui pristačiusios Paryžiaus pasaulinės parodos • **6-as psl. Stanislovas Abromavičius.** Žvilgsnis į tolimą praeitį (2) • **7-as psl. Mykolas Biliūnas.** Žurnalo „Lietuvos bajoras – 2025 (31)“ puslapiuose – daug praeities ir dabarties įžymybių • **8-as psl. Jonas Žemaitis-Vytautas (tęsinys)**

#### Kitame numeryje:

Prisimenant Birutę Pūkelevičiūtę • Rudeninių renginių šiuipins: filmai, knygos, pristatymai





Žurnalistė Rūta Sinkevičienė sukūrė dokumentinį filmą apie Joną Žemaitį-Vytautą ir monsinjorą Alfonsą Svarinską.

Organizatorių nuotraukos

## Pagerbtas partizanų generolas Jonas Žemaitis-Vytautas

### Algis Vaškevičius

Marijampolės krašto ir Prezidento Kazio Griniaus muziejuje neseniai buvo surengta filmo „Jonas Žemaitis-Vytautas. Paskutinis noras“ apie Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos prezidiumo pirmininką, partizanų generolą J. Žemaitį-Vytautą peržiūra bei pristatyta jam skirta paroda „Kovojančios Lietuvos prezidentas“. Taip atiduota pagarba vienam ryškiausių Lietuvos ginkluotojo antisovietinio pasipriešinimo vadų, kurį 2009 metais Lietuvos Respublikos Seimas, pripažinęs jo nuopelnus Lietuvos valstybingumui, paskelbė kovojusios su sovietų okupacija Lietuvos valstybės vadovu, 1949–1953-aisiais faktiškai vykdžiusiu Lietuvos Respublikos prezidento pareigas.

**R**enginio pradžioje partizanų vado atminimas pagerbtas tylos minute, išneštos gėlės prie Vytauto Didžiojo parke esančio paminklo Tauro apygardos partizanams, rėmėjams ir ryšininkams, žuvusiems už Lietuvos laisvę nuo muziejaus. Gėlių padėta ir nuo šiame renginyje dalyvavusio jo globėjo Seimo pirmininko Juozo Oleko bei Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio Vytenio bendrosios paramos logistikos bataliono.

Susirinkusius pasveikinęs Marijampolės savivaldybės meras Povilas Isoda pasidžiaugė, kad šis muziejus nuolat organizuoja tokius prasmingus renginius. „Mano nuomone, būtent vaizdo formatas, video ir dokumentiniai filmai yra pats įtaigiausias dalykas, ypač jaunajai kartai. Džiaugiuosi, kad kasmet mes įprasminame kokią nors garbingą, visai Lietuvai nusipelnusią istorinę asmenybę. Linkiu, kad ir toliau būtų pagerbiami Lietuvai ir jos istorijai reikšmingi žmonės, kad geriau juos pažintume ir jais didžiuotumės“, – sakė meras.

Renginyje dalyvavusio Seimo pirmininko J. Oleko nuomone, generolo Jono Žemaičio-Vytauto atminimas, jo pavyzdys ir meilė Lietuvos laisvei bei demokratijai yra geriausias užtaisas, žiūrint į Lietuvos ateitį, imant pavyzdį, kuriuo vadovaudamiesi galėtume kurti savo valstybę. „Lapkričio pabaigoje sukako jau 71 metai nuo jo nužudymo Maskvos Butyrkų kalėjime, bet ir ten šio asmens pasiryžimas, jo siekis išlikti drąsiu, rodančiu pavyzdį, visada mus įkvėpė. Ir šis filmas yra dar vienas paliudijimas, kaip ir sunkiausiomis sąlygomis galima išlaikyti viltį, tikėjimą ir drąsą.

Man teko lankytis jo paskutiniame bunkeryje ir pamatyti, kokiomis sąlygomis jam teko gyventi ir kovoti už mūsų valstybę. Todėl mes, kuriems leista, pavesta ir, man atrodo, įpareigota puoselėti tą atmintį, turime daryti viską, kad ir mūsų jaunoji karta turėtų iš ko imti pavyzdį. Svarbu, kad tokie renginiai vyktų, kad mes galėtume susitikti, prisiminti ir pagerbti“, – teigė Seimo pirmininkas.

Filmo apie J. Žemaitį-Vytautą autorė žurnalistė Rūta Sinkevičienė prisiminė, kad jį kuriant buvo panaudota daug archyvinės medžiagos, kalbinti parti-

zanų vadą pažinoję žmonės. Režisierė išsakė nuomonę, kad mūsų karta laisvės kovotojų nenuvylė.

– Mes jų nenuvylėme ir jau 35 metus pildome jų norą gyventi laimingai. Manau, kad svarbu nesusigadinti to, ką dabar turime, o turime labai daug. Kai kūriau naują filmą, skirtą monsinjorui Alfonsui Svarinskui ir ne tik jam, bet ir kitiems kunigams, vyskupams, kurie buvo represuoti sovietų, filmavome Kryžkalnyje. Ten pasidaro kraupu priėjus prie tos sienos, kur yra stendai su 20 tūkstančių žuvusiųjų pavardėmis, žinomais ir nežinomais partizanais, padėjusiais galvas už Lietuvą. Tada dar labiau suprant, kiek mums tai kainavo. Filmu apie J. Žemaitį ir norėjau pasakyti, kokia buvo ta mūsų laisvės kaina, – teigė filmo autorė.

Lapkričio 20-ąją Vilniuje, Valdovų rūmuose įvyko politinio kalinio, disidento, tikinčiųjų ir pilietinių teisių gynėjo, monsinjoro, plk. Alfonso Svarinsko 100-osioms gimimo metinėms skirtą dokumentinio filmo „Monsinjoro Alfonso Svarinsko homilija“ pristatymas.

Naujojo dokumentinio filmo autorė ir režisierė Rūta Sinkevičienė pristatydamą dokumentinę kino juostą kalbėjo, kad kūrybiniame procese buvo peržiūrėta daugybė archyvinės medžiagos, dalis kurios iki šiol buvo nežinoma ir nematyta. „Mes net išgirsime monsinjoro pamokslo, kurį KGB agentai bažnyčioje įrašė, fragmentą, taip pat išgirsime ne tik paties Alfonso Svarinsko ar jo bendražygių, bet ir bylą prieš jį kurpusių žmonių liudijimus.

Kadangi šis filmas skirtas plačiai žiūrovų auditorijai, tiek vyresniems, tiek ir jaunimui, siekiau, kad jis būtų aiškus ir suprantamas kiekvienam. Tikiuosi, kad net ir tie žmonės, kuriems Alfonso Svarinsko vardas dabar jau nieko nesako, pajus jo asmenybės jėgą ir svorį. Nuoširdžiai viliuosi, kad šis filmas palies kiekvieno žiūrovo širdį ir padės skleisti žinią apie monsinjorą Alfonsą Svarinską ir jo homiliją“, – kalbėjo filmo režisierė R. Sinkevičienė.

Marijampolėje Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro (LGRTC) direktorius dr. Arūnas Bubnys priminė, kad 2024-uosius Seimas buvo paskelbęs Jono Žemaičio metais, todėl centras inicijavo filmo ir parodos apie šią asmenybę sukūrimą. „Mums atrodo, kad Žemaičio atmintis ir pagerbimas neturėtų nutrūkti, tad šiais metais išleidome naują fotoalbumą lietuvių ir anglų kalbomis, skirtą Jonui Žemaičiui-Vytautui“, – sakė direktorius, padovanojęs naująjį albumą ir Seimo pirmininkui, ir muziejui.

Naujojo knygos-albumo „Partizanų Vytautas. Jono Žemaičio-Vytauto gyvenimo ir atminties vaizdai“ sutiktuvės surengtos jo žūties dieną lapkričio 27-ąją Istorinėje Lietuvos Respublikos Prezidentūroje Kaune minint 71-ąsias žūties metines (žuvo 1954 m. lapkričio 26 d.). Renginyje dalyvavo knygos-albumo sudarytojas dr. Darius Juodis ir Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro istorikės Ramona Staveckaitė-Notari bei Enrika Kripienė.



Pagerbti J. Žemaičio-Vytauto Marijampolėje susirinko daug žmonių.

Šiame albume pristatomas partizanų generolo Jono Žemaičio-Vytauto visuomeninis ir asmeninis gyvenimas. Nuotraukos iliustruoja jo jaunystės metus, mokslą Karo mokykloje, tarnybą prieškarinio Lietuvos kariuomenėje ir svarbiausią gyvenimą laiką – partizanavimo metus. Leidinyje taip pat skiriamas dėmesys partizanų vado bendražygiams, be kurių jo gyvenimas nežinia, kaip būtų susiklostęs.

Knygos sudarytojas dr. Darius Juodis – mokslo populiarinimo darbų apie sovietų saugumo veiklą bei partizaninį judėjimą pokario Lietuvoje autorius, vyriausiasis istorikas Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centre, istorinių-karinių rekonstrukcijų nuolatinis dalyvis. Knygą-albumą išleido Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras ir Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija. Pirmą kartą šis leidinys pristatytas pirmosios Kauno knygų mugės metu spalio mėnesį.

Nukelta į 8 psl.



# Nuskambėjo IX Vilniaus fortepijono festivalis „Diptikas Čiurlioniui“

Dedikacijos, paryžietiški vakarai, laureatų tandemai ir Mūzai Rubackytei dedikuota pasaulinė premjera

## Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė

Lapkričių Filharmonijoje skambėjo 9-asis Vilniaus fortepijono festivalis Diptikas Čiurlioniui. Festivalio įkūrėja ir meno vadovė prof. Mūza Rubackytė jį dedikavo fortepijono pasaulio vardų tandemui: M. K. Čiurlionio ir Ravel 150-mečiui, paryžiečių Satie ir Chopin kūrybai, apskritai asmenybių sąsajai (pianisto ir dirigento, dirigento ir kompozitoriaus, pedagogo ir pianisto...), kurie vienas kitą papildė, atskleidžia ir praturtina. Baigiamasis festivalio vakaras **Dedikacija Jai** buvo ypatingas savo kūrinio istorija, kompozicija ir atlikimu.

**Koncertas Dedikacija Jam.** Festivalis prasidėjo lapkričio 15 d. Arvydo Malcio premjera – *Dedikacija M. K. Čiurlioniui*, kurį atliko jaunoji fortepijono žvaigždė Guoda Gedvilaitė kartu su LNSO (dir. Modestas Pitrenas). Antroje šio koncerto dalyje du F. Liszt kūrinius fortepijonui ir orkestrui Preljudus (S. 97) ir Fantaziją vengrų liaudies melodijų temomis (S. 123) skambino festivalio mūza – Mūza Rubackytė.

**M. Rubackytės ir F. Liszt tandemas.** JAV leidinys „Fanfare“ M. Rubackytę įvardijo kaip vieną geriausių gyvųjų Liszt atlikėjų (pvz., trigubas „Klajonių metų albumas“). Pianistė yra nacionalinio konkurso „Lisztofonija“ prezidentė, Vengrijos ordino „Už nuopelnus“ Riterio kryžiaus nominantė. Jos dėka tarp „Lisztuania“ ir Gedelės F. Liszt festivalio pasirašyta ilgalaikė sutartis. Vengrijos Liszt sąjunga Didžiuoju prizui įvertino M. Rubackytės kompaktinę plokštelę „De la valse à l’abîme“ (Lyrinx) kaip geriausią metų įrašą.

**Prof. Mūza Rubackytė – ne tik meistriskumo kūrų vadovė, ji – ir jaunųjų talentų globėja.** Kaip atlikėjai jie dalyvauja Vilniaus fortepijono festivalyje nuo pat jo įkūrimo pradžios (2009 metų). Lapkričio 16 d. Filharmonijos Didžiojoje salėje scenoje taip pat koncertavo M. Rostropovičiaus labdaros ir paramos fondo „Pagalba Lietuvos vaikams“ pianistai: Aurelija Vanagaitė, Klėja Kašubaitė, Emilija Joana Šoriūtė, Meda Siliūtė, Joris Mikužis, atlikdami J. S. Bach, M. K. Čiurlionio, V. Bartulio. C. Chaminade, M. Ravel, F. Liszt, F. Chopin kūrinius.

**Kūrybiniai tandemai.** Ilgametė kūrybinė draugystė Mūžą Rubackytę sieja su kompozitoriumi Krzysztof Penderecki: 2025 m. plokštelė – koncerto „Resurrection“ ir „Cxiaccona“ įrašą kartu su LNSO (dirigavo Kery-Lynn Wilson) išleido firma *Evidence*.

**M. Rubackytės tandemas su M. K. Č.** 2024 m. M. Rubackytė prisidėjo rengiant ir 2024 m. Lietuvos sezoną Prancūzijoje, pirmiausia koncertu Invalidų katedroje (dalyvavo valstybių prezidentai), tada – 12 rečitalių visoje Prancūzijoje, o šių metų gruodžio 12 dieną Čiurlionio metus pianistė užbaigs rečitaliu „Salle Gaveau“ Paryžiuje.

**Tarptautinių fortepijono konkursų nugalėtojai.** Lapkričio 18 d. Lietuvos Filharmonijos didžioji salė apmirusi klausėsi 2024 m. Clevelando konkurso nugalėtojo James Zijian Wei (Kinija). „Nugalėtojo rečitalio“ koncerte jis skambino J. S. Bachą, F. Liszt, M. K. Čiurlionį, R. Schumann, L. Wencheg, M. Ravel.

**Laureatų tandemas:** Evren Ozel (fortepijonas, JAV) ir Anna Geniušienė (fortepijonas, Lietuva). Evren Ozel 2024 m. laimėjo antrą vietą Clevelando konkurse, o šiemet Van Cliburn konkurse – trečiąją. Anna Geniušienė 2022 m. Van Cliburn konkurse pelnė sidabro medalį, žurnalas „Musical America“ taisyk ją apibūdino kaip virtuozišką, įtaigią asmenybę ir paskelbė jaunąją mėnesio atlikėja. Šiame festivalyje ji skambino R. Schumann kūrinius iš ciklo „Miško scenos“; M. K. Čiurlionio preliudą „Ruduo“, „Sėjau rūtą“; kūrinių iš



Pasaulinė premjera IX Vilniaus fortepijono festivalio uždarymo koncerte „Dedikacija JAI“ Vilniaus Filharmonijos Didžiojoje salėje.  
L. Vasiliauskaitės-Rožukienės nuotraukos

C. Debussy „Estampų“ ciklo. JAV pianistas Evren Ozel atliko Domenico Scarlatti tris Sonatas klavyriui: G-dur; c-moll ir C-dur; Ludwig van Beethoven – Sonatą fortepijonui Nr. 30 E-dur; Béla Bartók – Siuitą fortepijonui „Po atviru dangumi“ („Szabadban“).

**Paryžietiški vakarai Vilniuje. Kompozitoriaus Erik Satie atminimui.** Maestro Denis Pascal skambino Eriko Satie kūrinius, kuriais legendinis kompozitorius siekė atskleisti XIX–XX a. sandūros paryžietiską dvasią (pvz., kompozicija *Embryons desséchés* („Džiovinti embrionai“); *Son Binocle* („Jo žiūronai“) iš siuitos *Les Trois Valses distinguées du précieux dégoûté* („Trys ypatingai nuobodžiaujančio dendžio valsai“); pjesių rinkinys *Véritables préludes flasques* (pour un chien) („Tikrieji vangūs preliudai (šuniui)“, kt. D. Pascal atliko ir kitų, su Paryžiumi neatsiejamų kompozitorių – Claude Debussy ir Fryderik Chopin – kūrinių: C. Debussy – siuitą „Vaizdai II“, pjeses: *Cloches q travers les feuilles* („Varpai per lapus“), *Et la lune descend sur le temple qui fut* („Ir mėnulis nusileidžia ant šventyklos, kuri buvo“) ir Poissons d’or („Auksinė žuvelė“); F. Chopin – Noktiurną Nr. 3 g-moll; Polonezą-fantaziją As-dur; Barkarolę Fis-dur; noktiurną Nr. 2 Des-dur; Baladę Nr. 4 f-moll. (Kaip festivalio dalis, kitą dieną Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje buvo rengiami nemokami Prancūzų fortepijono muzikos meistriskumo kursai (vadovas –

maestro Philippe Cassard).

**François-Frédéric Guy ir LKO (Lietuvos kamerinio orkestro) tandemas.** Šio festivalio koncerte „Klasiškos“ metu solistas ir dirigentas François-Frédéric Guy skambino koncertus fortepijonui ir orkestrui: pirmoje dalyje – W. A. Mozart Rondo D-dur ir trijų dalių Koncertą Nr. 9 Es-dur; („Jenamy“); antroje dalyje – trijų dalių L. Van Beethoven Koncertą fortepijonui ir orkestrui Nr. 3 c-moll, op 37.

**Paryžietišų vakarų tąsa.** Filharmonijos Mažonoje salėje Paryžietiškus vakarus Vilniuje pratęsė maestro Philippe Cassard atlikdamas C. Debussy preliudus iš I ir II „Preljudų“ rinkinių knygų, pvz., iš I: Nr. 6 „Des Pas sur la neige“ („Žingsniai sniege“), Nr. 7 „Ce qu’a vu le vent d’ouest“ („Ką matė vakarų vėjas“), Nr. 10 „La cathédrale engloutie“ („Nuskendusi katedra“); pjesę Nr. 1 Des-dur Reflets dans l’eau iš siuitos „Images I“; „Jardins sous la pluie“ („Sodai lietuje“) iš ciklo „Estampai“, L. 100; „L’Isle joyeuse“ („Džiaugsmo sala“).

Ph. Cassard – ne tik pianistas: jis yra parašęs straipsnių apie kompozitorius, knygų apie muziką ir kina, memuarus, vedė radijo laidas. 2011 m. su prancūzų sopranu Natalie Dessay yra koncertavęs ir New York garsiojoje „Carnegie Hall“ salėje.

**„Paryžietiški vakarai Vilniuje III“ buvo skirti Maurice Ravel 150-mečiui.** Tą vakarą prancūzų pianistas Jean-Efflam Bavouzet atliko M. Ravel „Grotėsišką serenadą“ (*Sérénade grotesque*); „Pavana mirusiai infantei“ (*Pavane pour une infante défunte*); siuitą „Atspindžiai“ (*Miroirs*); „Nakties Gasparas“ (*Gaspard de la nuit*); „Couperino kapą“ (*Le Tombeau de Couperin*).

**Dedikacija JAI.** Lapkričio 29 d. Filharmonijos Didžiojoje salėje įvyko IX Vilniaus fortepijono festivalio „Diptichas Čiurlioniui“ uždarymo koncertas: „Dedikacija JAI. Teįvyksta premjera! LNSO, Mūza Rubackytė, Stefan Lano“.

Lietuvos Nacionaliniam simfoniniam orkestrui dirigavo šveicarų kompozitorius ir dirigentas Stefan Lano. Pirmoje dalyje nuvilnijo užburiantys kūriniai: Erich Wolfgang Korngold – „Straussiana“; Franz Schreker – „Valse lente“ („Lėtas valsas“); Richard Strauss – Simfoninė fantazija iš operos „Moteris be šešėlio“ („Die Frau ohne Schatten“).

Antroje dalyje įvyko pasaulinė premjera – šveicarų kompozitoriaus ir dirigento Stefano Lano Koncertas fortepijonui Nr. 2, skirtas Mūzai Rubackytei, kurį ji su LNSO ir atliko, energingai pati ir perversdama natų lapus. Kūrinio istorija verta romano: partitūra buvo dingusi, vėliau atkurta ir pagal šių dienų aktualijas.





# Lietuvą pasauliui pristatčiusios Paryžiaus pasaulinės parodos



Performanso „Damos“ autorė Lina Lapelytė prieš kanklininkų pasirodymą

## Astrida Petraitytė

Istorijų namuose – Lietuvos nacionalinio muziejaus (LNM) padalinyje – atidaryta kiek netikėta, išties įdomi sumanymu ir turtinga eksponatais tarptautinė paroda „Ant Paryžiaus parodų bangos: etnografija, kultūrinė diplomatija ir tapatybė.“ Ji anonisuojama: „Parodoje rekonstruojami trys istoriniai prisistatymai Paryžiuje – 1900 ir 1937 metų pasaulinėse parodose ir 1935 metų Baltijos šalių meno parodoje. Kiekvienas istorinis prisistatymas Paryžiuje atspindi skirtingą Lietuvos valstybingumo etapą, bet visus jungia viena idėja: kultūrinė diplomatija per etninę kultūrą ir meną tapo vienu svarbiausių būdų reprezentuoti save, formuoti tapatybę ir įtvirtinti Lietuvos vietą Europoje.“

Anonse nurodoma, kad parodą LNM surengė bendradarbiaudamas su Europos ir Viduržemio jūros civilizacijų muziejumi Marselyje, taip pat Nacionaliniu M. K. Čiurlionio dailės muziejumi, talkino ir kitos institucijos. Parodos idėjos autorė – dr. Miglė Lebednykaitė; ji ir kuratorė – kartu su Raphaël Bories.

Lapkričio 26-ąją vykusiame atidarymo renginyje vienas eksponatas „atgijo“ – atliktas kompozitorės Linos Lapelytės (labiausiai žinomos kaip Vencijos bienalės Auksinį liūtą pelniusios operos „Saulė ir jūra“ bendraautorės) performansas „Damos“ – keturios kanklininkės monotonišku ritmu „verpė“ moteriškų darbelių giją.

Žinoma, būta ir kalbų, išskleidžiančių ekspozicijos sumanymą, kontekstą.

LNM direktorė Rūta Kačkutė, regis, akcentavo ne tiek istorinį, kiek aktualų kontekstą – kultūrininkų pakilimą protestams: jie drąsiai kalba, kokios valstybės nori. Pasak jos, kultūra prabyla, ne kai yra kviečiama pasisakyti, bet kai pati pajaučia poreikį tarti savo žodį. O paroda – tarptautinio ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rezultatas: eksponatus skolino ir Marselio, ir Estijos, ir įvairūs Lietuvos muziejai, ištaigos.

Parodos sumanytoja Miglė Lebednykaitė priminė, kad 1900-ųjų parodos Paryžiuje metu Lietuva dar priklausė carinei Rusijai, tad eksponatai gabenti kontrabanda – matyt, taip įvardintas jų nuvežimas į Prūsų Lietuvą, Tilžę (kaip žinome, tam tikra kontrabanda, tik priešinga kryptimi buvo įprasta spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo *rusų* Lietuvoje laikais). Po šios parodos nemažai eksponatų liko Paryžiuje Trocadero muziejuje, vėliau iš ten perkelti į Marselio Europos ir Viduržemio jūros civilizacijų muziejų. Lebednykaitė pasidžiaugė 2022-ais susipažinusi su šio muziejaus darbuotoju Raphaël Bories, kuris daug prisidėjo rengiant parodą. Ji pažymėjo ir kitų talkininkų indėlį, pavyzdžiui, dailėtyrininkės Ramutės Rachlevičiūtės pastangomis „pavyko per Atlantą atplukdyti Galaunienės portretą“ ir pan.

Netikėtumu galima laikyti į šią, istorinę ekspoziciją įterptus šiuolaikinių menininkų darbus – tai ir fil-



New Yorke demonstruotas Adelės Galaunienės portretas tautiniais rūbais (dail. Olga Dubeneckienė)

muotas Lapelytės performanso variantas, ir Žilvino Landsbergo, Mortos Jonynaitės, kitų kūrinių. Kalba užbaigta parodos dedikavimu LNM 170-mečiui, taip pat svarbų vaidmenį rengiant 1900-ųjų parodą atlikusiam Jonui Basanavičiui bei ryškiausiam tarpukario muziejininkui Pauliui Galaunei.

Nukelta į 5 psl.



1900 m. parodoje Paryžiuje eksponuoti leidiniai.

A. Petraitytės nuotraukos



Detektyvines paieškas liudijantys eksponatai: 1900 m. parodoje eksponuotos pirštinės, pasimetusios ir vėl susijungusios





Miglė Lebednykaitė pristato lietuvišką gryčią su piršlybų scena

Atkelta iš 4 psl.

Pasak Bories (pasisakė angliškai, versta į lietuvių kalbą), Lietuva savo dalyvavimu pasaulinėje 1900-ųjų parodoje paliudijo priklausanti Vakarų pasauliui su jo liberaliomis vertybėmis [kažin ar bent tuometė Lietuva neliudijo krikščioniškųjų vertybių? – A.P.]. Jis taip pat prisiminė paryžietį menotyrininką Jurgį Baltrušaitį (poeto ir ilgamečio Lietuvos pasiuntinio Maskvoje sūnų), be kitų veikalų prancūzų kalba, pristaciųsį ir lietuvių liaudies meną.

Lebednykaitės kalboje pasigedau (vis „privatus interesas“) paminėtos Prūsų Lietuvos, Tilžės ir pasaulyje išsibarsčiusių lietuvių „tinklo“ kaip Lietuvos prisistatymo Paryžiuje 1900 m. organizatorių ir vykdytojų. Tradicinė pagarbos duoklė atiduota Jonui Basanavičiui, bet, regis, jis reikšmingesnį vaidmenį suvaidino tik finaliniame etape – po parodos Paryžiuje dalį gražintų eksponatų priglaudė jo įkurtoji Mokslo draugija.

1900-ųjų paroda Paryžiuje buvo patekusi mano akiratin renkant medžiagą apie Prūsų Lietuvos veikėją Martą Zauniūtę (dar pasirašinėjančią oficialia pavarde – Saunus) – ji buvo įtraukta į Tilžėje sudarytą Parodos rengimo komitetą, ant jos pečių gulė nemažai darbų – ir eksponatų rinkimas, įsigijimas savaime krašte, ir jų priėmimas iš atvežusiųjų Tilžėn iš Didžiosios Lietuvos, persiuntimas Paryžiu, siunčiamų, eksponuojamų leidinių katalogo priedo sudarymas, o vėliau keletą metų užsitęsęs varginantis ataskaitos surašymas. O nurodymus, ką kaip daryti jai siuntė ne patriarchas Basanavičius, o pagrindinis parodos rengimo komitetas, susitvėręs Amerikoje; ir iš ten eksponatai parodon plaukė. (Savo šios

temos tyrimus pristačiau publikacijoje „O kaip Marta storijos dėl Paryžiaus parodos!“ „Kultūros barai“, 2023 nr. 6)

Į atidarymo renginį gausiai sugužėjo žmonių, tad pačią parodą nutariau apžiūrėti kitą dieną, jau nusipirkusi bilietą.

\*\*\*

Buvo netikėta, bet visai pravartu, jau apšukus parodoje ratą – nuo pradžios, kur kaip Tautos balsas pristatomos kanklės ir kanklininkai (nuotraukose), o ekrane kankliuoja keturios „Damos“, išsvysti grupei lankytojų ekskursiją vedančius kuratorius – Lebednykaitę ir Bories (taigi pasakota pakaitomis lietuvių ir anglų kalba). Prisišliejau mane labiausiai dominančiame 1900 metų Paryžiaus parodos etape, kurio ekspoziciją pradeda išryškintas ovalus spaudas su įrašu: „Lietuviszka paroda Paryžiuje 1900“ ir Tocadero rūmų, parodos būstinės, vaizdai.

Lebednykaitė pažymėjo, kad idėja Lietuvą pristatyti pasaulinėje parodoje pirmiausia kilo Amerikos lietuviams. Tik nuskambėjusi frazė, jog eksponatai iš (carinės Rusijos pavergtos) Lietuvos per Mažąją Lietuvą gabenti Paryžiun, vėl sukirbino „asmeninę“ nuoskaudą – tarsi didlietuviai tiesiog tranzitu per Tilžę pasiekė Paryžių iš Vilniaus, Šiaulių, kitų kampelių (bet natūralu, kad rašytinė informacija išsamesnė ir tikslesnė nei žodžiai, „plaukiantys iš širdies“). Kuratorė išties galėjo pasidalinti netikėtomis eksponatų paieškos detalėmis – štai eksponuojama pirštinių pora, pasirodo, buvo „išsi-skyrusi“, viena liko Paryžiuje, ne itin rūpestingai prižiūrėta tapo masalu kandims, dabar restauruota ir „surado savo porininkę“ Lietuvoje...

Kuratorė pasidalijo ir sėkmingais pačios kai kurių „pasimetusių“, priskirtų kitoms tautoms lietuviškų eksponatų identifikavimo atvejais – taip, pavyzdžiui, nutiko su prijuoste, kurią regime ryšint Motiną (manekoną) erdvinėje Piršlybų inscenizacijoje. Tai turbūt buvo ir yra išpūdingiausias 1900-ųjų parodos lietuviškasis eksponatas – gryčios interjere (su baldais, rakandais, ant sienų kabančiais šventųjų paveikslais ir pan.) prie stalo sėdi ar stovi žmonių figūros... Čia pirmame plane eksponuojamair skrynja, kurioje, kaip sakyta, gabenti eksponatai (Paryžiaus ekspozicijoje ji matoma tolimesniame kampe – taip liudija Robert Minzloff nuotrauka, LNM fonduose saugoma; muziejui maloniai sutikus, ja iliustravau minėtą savo publikaciją.)



Trijų Baltijos šalių pristatymas: 1935 m. Paryžiaus parodos plakatas

Kai kurie ekspozicijos dirbiniai – tik miniatiūriniai kasdienos padargų modeliai (štai audimo staklės ir pan.). Tuometėje Paryžiaus parodoje lietuviai pristatė nemažą ikonografijos (Prūsų lietuvius, lietuves regime tilžiškio R. Minzloffo nuotraukose ir kt.). Gausu ir leidinių – šių demonstravimas turėjo atskleisti ir carinės valdžios represijas spaudos lotyniškais rašmenimis draudimą (eksponuojamos ir Mažojoje Lietuvoje spausdintos knygos, tarp jų – knygnešių per sieną pernešama „Aušra“). Beje, šiandieninės parodos rengėjai gražiai pasitelkia virtualiąsias pasakojimo galimybes – stende, pristatančiame parodos organizatorius bakstelėje išdėstytas mažas nuotraukėles kiekvieną dalyvį galima „prisišaukti“ didesniu formatu, perskaityti trumpą informaciją apie juos – ir apie veikusius Amerikoje, ir Mažojoje Lietuvoje (štai ir Marta Zauniūtė pristatoma), ir „Didžiojoje“ Lietuvoje. Be to, kai kurie pasakojimo fragmentai regimi ekranėliuose – štai ant sienos demonstruojamos nuotraukos pavieniui išryškėja. Taigi rengėjų įdėta daug triūso ir sumanumo.

\*\*\*



New Yorko parodoje demonstruotos lietuviškos lėlės

Nukelta į 8 psl.



# ŽVILGSNIS Į TOLIMĄ PRAEITĮ (2)

Stanislovas Abromavičius

Tęsinys. Pradžia 2025 m. lapkričio 29 d. „Kultūroje“

## RAFAELIO „MADONA“ JOKIO ĮSPŪDŽIO NEPADARĖ...

**Laimonas Inis:** Vienas garsiausių prieškario lietuvių dailininkų – gan ūmaus būdo bohemos žmogus Vladas Didžiokas (1889–1942). Jis gyveno Kaune, bet dažnai pasirodydavo ir Dovainonyse – netoli Rumšiškių, gražioje Nemuno pakrantėje buvo nusipirkęs sodybą, o labiausiai Vladu Didžioku susidomėjau ... Druskininkuose. Su tenykščiu dailininku, tuomet M. K. Čiurlionio memorialinio muziejaus vadovu Adelbertu Nedzelskiu ne vieną dieną klajojome po apylinkes, kaimelius, ieškodami didžiojo dailininko ir kompozitoriaus vaikystės ir jaunystės pėdsakų, susitikome su žmonėmis, jį pažinojusiais. Žinoma, įsikalbėjome ir apie Adelberto mokslo metus, kūrybą. Jis užsiminė: baigiant dailės institutą, ruošėsi rašyti diplominį darbą apie M. K. Čiurlionį. Į tokį studento užmojų kai kurie dėstytojai pažiūrėjo skeptiškai ir pasiūlė pasidomėti dailininko Vlado Didžioko kūryba. Daug dienų praleido muziejuose, mažai kam prieinamuose archyvų fonduose, vis užsukdavo pas dailininko žmoną Barborą Didžiokiene į Dovainonis. Diplominių sėkmingai apgynė. Pluoštelį Kauno meno mokyklos dėstytojo Vlado Didžioko laiškų, rašytų žmonai iš Berlyno – ten 1922–1923 metais studijavo dekoratyvinę tapybą. (...)

Dar 1976 metais parašiau apybraižą apie Adelbertą Nedzelskį, į kurią įterpiau ir Vlado Didžioko laiškus žmonai (1896–1976). Jiedu susipažino Sankt Peterburgo Dailės skatinimo mokykloje, kurioje dėstė Vladas Didžiokas. Barbora (tuo metu Varvara Gorochova) buvo telegrafistė, mėgo dailę ir Vlado Didžioko globojama mokėsi toje pačioje mokykloje. Įsimylėjo, susituokė, 1922 m. parvažiavo į Lietuvą, apsigyveno Kaune. Barbora išmoko lietuviškai, aktyviai reikėsi meniniame gyvenime. Nutapė dekoratyvinių kompozicijų, natūrmortų, portretų, peizažų. Vladas Didžiokas dėstė Kauno meno mokykloje, tapė peizažus, portretus, mėgo grafiką, apipavidalino Valstybės Teatro spektaklius.

Vėliau parašiau dvi noveles apie Vladą Didžioką ir Barborą Didžiokiene.

### VLADO DIDŽIOKO LAIŠKAI IŠ BERLYNO

**1922 m. gruodžio 19 d.**

Brangioji mergaite Varia,

Sėkmingai atvažiavau į Berlyną. Kol kas neradau kambario ir gyvenu pas vieną studentą (...) Viskas čia pasiutiškai brangu, nepigiau kaip Kaune. Kol kas liūdna ir nyku, o blogiausia, kad nemoki kalbos tokiam didečiame ir klaidžiam mieste. Jau buvau Frydricho muziejuje, bet apžiūrėjau probėgom, nes čia visko labai daug. Pinigai bėga kaip vanduo... Dėl kvailos galvos kojoms nėra ramybės. Vienu žodžiu, padėtis sumauta.

Kol kas nieko neperku, nes likčiau be pinigų. Čia be jų likti negalima. Vokietį galima mušti, bet negalima jam nesumokėti. Liaudis ekonomiška ir tvarkinga. Sėdėti kaip Marabui čia nėra kada, spjaudyti ir gaudyti nepriimta. (...)

Tavo Vladekas

**1922 m. gruodžio 29 d.**

(...) Gyvenu kol kas Berlyne be ypatingo noro ir be dvasinio pasitenkinimo. Beveik kasdien einu į muziejus, išbūnu po 3 valandas, galva beveik braška nuo daugybės įspūdžių. Vis dėlto čia daug gero, bet jei atvažiuočiau į šį miestą be tikslo, o tik pasilinksinti, tai savaitei gal ir užtektų geros nuotaikos, o po to būtų sunkiau – aš vis dėlto čia gyventi negalėčiau ir nežinau kas kaltas: ar visiško vienišumo jausmas, ar tai, kad mano pasaulėžiūra



Vladas Didžiokas su žmona Barbora ir sūneliu Jurgiu, 1926 m.

visiškai svetima, aplinka, psichika, bet su vokiečiais, net mokėdamas jų kalbą, nesugyvensi.

Visi jų kabaretai vienodo kurpalio. Rusiški kabaretai geriau meniškai dekoratyviau apiforminti. (...) Berline iš visų išsiskiria Romantinis teatras, jame imperatoriškos baleto scenos likučių, kostiumų, dekoracijų ekspresija – negalima nieko geresnio norėti. Kinematografas ne geresnis už kaunietišką.

Operoje kol kas buvau vienoje geriausių – ji prasčiau už Kauno, bet kokio išorinio apipavidalinimo grandioziškumo manija! (...)

Bučiuoju, visuomet tavo Vladekas.



Vladas Didžiokas. Žmonos portretas, 1925 m.

**1923 m. balandžio 3 d.**

Atleisk, kad ilgai nerašiau, atvirai pasakius, neturėjau apie ką ir rašyti. Atvažiavau į Berlyną ir išitraukiau iš savo seną darbą. Tarp kita ko, iš senų darbų ir to, ką dabar sukūriau, turiu parodai 2 natūrmortus ir du etiudus, vieną plakatą ir iki 15 dienos tikiuosi suspėsiąs padaryti dar vieną portretą. Visa tai, tikiuosi, pavyks išsiųsti, bet, žinoma, be rėmų. Vienintelė išeitis – pasiskolinti pinigų rėmams. (...)

(...) Per Velykas buvau Drezdene, aplankiau galerijas, mačiau garsiąją Rafaelio madoną ir, pasakysiu, kad man jokio įspūdžio nepadarė. Ten daugybė mažiau žinomų, bet puikių darbų. Be to, mačiau parodą, ten taip pat daug gerų naujų darbų. Be to, mačiau parodą, ten taip pat daug gerų naujų darbų. Siunčiu tau albumą su Drezdno nuotraukomis. Etiudų, kuriuos atsiųsiu, kaina po 100 litų, natūrmortų – po 200. O portreto, manau, nereikia parduoti. Plakatą įkainok milijonu dėl juoko. Tai mūsų Kauno damų, rengiančių labdarinius vakarėlius, karikatūra...

**1923 m. balandis**

Tavo meškinas siunčia Tau dar visą krūvą piešinių parodai.

Du piešiniai – senė anfasa su ir profilu – parduok po 100 litų. Pozuotoją – už 200, natūrmortą su obuoliais ir puodeliu – už 300 litų. Vakaro etiudą – už 200, kompoziciją su trimis figūromis – už 200 litų.

Natūrmortas su renesanso vaza ir geltonomis gėlėmis neparduodamas.

Geriausio darbo – „Mergaitė“ – negaliu šiandien išsiųsti, nes pernelyg daug baltalų, o jie ilgai džiūsta. Aš juos nupurkšiu terpentinu ir po kelių dienų išsiųsiu. Man tai atrodo geriausias darbas, kurį pavyko padaryti, jo kaina 1000 litų. Dabar mečiau visus smulkius darbus ir skubėdamas komponuoju didelį – trys aršiniai ilgio ir du pločio (...) Daug ko išmokau, ir tau, mieloji, grįžęs daug kuo padėsiu ir daug ko išmokysiu.

**1923 m. gegužės 13 d.**

(...) Grįšiu birželio pirmomis dienomis. Nutapiau du puikius dekoratyvinius daiktėlius – moterį ant jūros kranto į Venerą, dar keturis nemenkus šėdėvriškus piešinius, niekalo irgi daug, bet jį naitinu be gailesčio. 18 dieną važiuoju į Miuncheną – pažiūrėti muziejų ir padirbėti... (...)

Esu labai laimingas, kad išmokau piešti. Jei ir nenutapiau paveikslų, tai aš juk ne tik dėl to važiavau, o mokaisi, tai be etiudų ir pratybų nieko neišmoksi. Grįžęs mokysiu tave ir tu greitai, kai tik viską suprasi, aplenksi savo mokytoją.

(...) Tai, ką gavau užsienyje, yra didelės vertės, be šito aš būčiau vidutinybė ir netoli nuėčiau.

Tavo visados Vladekas

## KELIAI, KURIAIS SUGRĮŽTAMA Į TĖVIŠKĘ

**R. Keturakis apie vaikystės žemę, nematomus upių potvynius ir pastovumą**

Poetas Robertas Keturakis gimė 1935 m. kovo 12 d. Kauno rajone, Jonučiuose. 1963 m. baigė Vilniaus universitetą, rašė eilėraščius, o dirbo dailide ir betonuotoju. Bendradarbiai juokaudavo; Robertas atėjo į literatūrą ... iš melioracijos griovio. Nuo 1967 m. triūsė „Nemuno“ ir „Santakos“ žurnalų redakcijose. Bendradarbiavimas su jaunaisiais literatais buvo jo kasdienybė. Roberto Keturakio „palaiminti“ į literatūrą atėjo gausus būrys poetų ir prozininkų... Nepaprastai stropus darbuotojas, dirbęs ir „Kauno laikraštyje“, ir Vytauto Didžiojo universiteto leidykloje (universiteto Garbės daktaras)...

Nukelta į 7 psl.



Atkelta iš 6 psl.

Roberto Keturakio pasakojimas

Aš dar nieko nesu pasakojęs kitiems apie savo gimtąjį Jonučių kaimą pakaunės lygumoje. Nepasakojau, kaip vėliau sužinojau, jog nuo pat vaikystės pažįstamus laukus iš vakarų tarytum aprėmino Šešupės intakai – Pilvė ir Višakis, iš rytų – Jiesia, o ten, šiauriau, nešė ir neša sūkuringus vandenį legendinis Nemunas. Ilgai man atrodė, kad Jonučių kaimas – labiausiai gamtos nuskriausta vietovė pasaulyje: kiek aprėpia smalsios vaiko akys – nė vieno ežeryčio, nei vienos upės. Tiesa, pro pat kluoną pavasario atolydžių ir rudens liūčių metu išsiliedavo Maišys, toks upeliukas – šmėkla. Vasarą jo nė su žiburiu nerasi ir, brisdamas pievomis, užtikdamas tarp tankios motiejukų gėros duburius ir išsirangiusius, viksvomis, vilkdalgiais ir migdolais dvelkiančiomis vingiorykštėmis užlietus griovėlius, niekados nenumanysi, kad keliauji Maišio vaga. Griekštelės įdubėlėje po kojomis žvirgždas, kūdriniukių kriauklelės, saulės iškepintų dusių apvalkalai – ir visas pėdsakas. Bet polaidžių ir liūčių dienomis upelė per nakt užlieja pievas, neša šieno plėkus, išrautus žilvičio krūmus, nugremžia pakluonių sąslavynus, nuliežia skiedrynų pašones, urduliais gurma pro užtvanka tapusį juodalksnyną, kur iš tolo apverstas boluoja iš kažkur juokais atplukdytas lovy's mė'sai sūdyti ar išmuštu dugnu statinė... Linksmą, triukšmingą, įnoringai prunkščianti, apsėmusi visą negilų slėnį upelė, nešanti į Jiesią, į tą slaptinę jotvingių upę, lietaus vandenį, visas nuoliekas, debesų atspindžius ir vaikišką norą – tūpti į koki nors kubilą, apžergti rąstą, nukelti nuo vyrių kluono duris ir ant tokio plausto lėkti pro sodybas, kur gieda gaidžiai ir jau slankioja žiemos plauku pasišiaušę galvijai, tūpčioja apie laužą vaikai, išsirengę iki apatinių, viena ranka įsikabinę į kartį, kita – į batus ir drabužius, išibridę iki šakumo, bando persikelti į kitą krantą kažkas skubas, matyt, nelabai rimtas vyriškis...

O po savaitės kitos upeliukas – šmėkla vėl, regis, prasmenga po tirštu žalumu pakilusias pievas, palikęs iki pat lauko kelių, pakluonių, slėnesnių dirvų pakraščių storą patvankos brūkšnį – parudavusių žolių, skiedrų, lentgalių, šakų ir dumblo juostą, pilnus vandens šulinius, apnuogintas juodalksnių, žilvičių ir gluosnių šaknis, pasėjęs milijardus žolių, net man gražiausią gėlę – kilnų violetinį katilėlį, tokį jaukų ir tokį gražų.

Įvairių žmonių pasakojimuose aptikdavau man labai suprantamą prisirišimą prie upokšnio, upės, šaltinio, kurio dantis užgeliantis vanduo nuvirva pro krūmynų ar rasakilės stiebus ir vėl pasislepia žemėje, kad prasimuštų atkrantėje, jau kitame kaime, o gal vandens gyslomis nuvingiuotų į pačią Jiesią...Pavydėdavau tokių pasakojimų, kur dunkso iš vieno kamieno skobtos valtys, įbridę iki peršių užutekin snaudžia arkliai, kur taškosi vaikai ir žvejoja, sekdami iš žasies plunksnos storgalio sumeistrautą plūdę, kur vakarais nusėda rūkas, ir priartėja srovės šniokštimas prie nedidelio slenkščio, – ten dieną suka ir suka ratus kirai. Tokios upės ir tokie pasakojimai man visuomet būdavo didelė galimybė atsiplešti nuo vienodos melancholiškos lygumos, nuo kasdienybės, galimybė atsiduoti srovei, kuri gali nunešti toli toli – net į pačią jūrą!

Nukelta į 8 psl.

# Žurnalo „Lietuvos bajoras – 2025 (31)“ puslapiuose – daug praeities ir dabarties įžymybių

## Mykolas Biliūnas

Naujausias kilmingųjų žurnalo numeris neatsitiktinai pradedamas vyr. redaktorius Leono Peleckio-Kaktavičiaus pasakojimu „M. K. Čiurlionis ir Oginskiai“. Šie metai jubiliejiniai – 150-ieji – patį ryškiausią pėdsaką Lietuvos kultūroje palikusiai kompozitoriui ir dailininkui, unikaliam kūrėjui Europos meno istorijoje. O kuo čia dėti Oginskiai? Jei ne kunigaikštis Mykolas Oginskis, nežinia, kaip būtų susiklostęs genijaus gyvenimo kelias. Vos 13-kos sulaukęs gabus vaikas pateko į išskirtinę kultūros vystymą skatinančią aplinką Plungėje, 16-kos jau griežė dvaro rūmų orkestre, kunigaikščio remiamas, mokėsi Varšuvos muzikos institute. Oginskiai nuo seno garsėjo kaip muzikos, dailės mylėtojai bei kolekcininkai, iš kitų kilmingų žmonių išsiskyrė dėl savo plačios mecenatinės veiklos. O šalia garsių giminės valstybės vyrų buvo ir žymus kompozitorius Mykolas Kleopas, populiariojo polonezo autorius.

„Aktualijų“ rubrikoje – gausiai iliustruoti tekstai apie Bajorystės pripažinimo aktų įteikimo iškilmes, Žalgirio mūšio jubiliejaus paminėjimą, Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos (LBKS) Seimą Panemunės pilyje, Valdovų rūmus – kaip priskėlimo simbolį kariaujančiai Ukrainai.

Žurnalo viešnia – pasaulinio garso pianistė, muzikos pedagogė, kultūros veikėja prof. Mūza Rubackytė-Golay. O dabar bene pirmą kartą pagarsinta, kad ji dar ir bajorė, kad dalis jos šeimos narių buvo išvežti į Sibirą tiesiai iš Meižių dvaro, kuris šalia Vieksnių. Į klausimą, „Kai įgyta tokia patirtis, ar vis dar reikia ruošti būsimam koncertui? O prieš pasirodymą vis dar jaudinąs?“ viešnia atsako: „Be jaudulio ar įkvėpimo į sceną eiti neįmanoma. O dėl ko artistas virpa? Man tai yra atsakomybė prieš kompozitorių, prieš šedevrą, kurį jis sukūrė pagautas dieviško įkvėpimo. Mūsų – atlikėjų – interpretatorių – misija iššifruoti popieriuje užfiksuotą tekstą, jį kuo įtikinamiau atgaminti ir emociškai atgaivinti, išgyvenant kartu su publika „čia ir dabar“ ypatingą meninę patirtį.“ Paryžiuje gyvenanti menininkė yra ir tarptautinio Vilniaus fortepijono muzikos festivalio įkūrėja ir meno vadovė.

Tradicinė „Lietuvos bajoro“ anketa šį kartą – ne tradicinė. Paminėjus LBKS 30-tį, klausimai skirti keliems bendrijos lyderiams, kiekvienam po vieną. Simboliška, kad atsakymus lydi ir palinkėjimai.

„Atminties“ rubrika skirta dviem iškiloms asmenybėms – palaimintajam Mykolui Giedraičiui, vienos seniausių Lietuvos kilmingųjų giminė atstovui, ir ilgametei Sąjungos vadei aktorei Undinei Nasvytytei, kurios 100-čio jubiliejų minėsime ateinančią pavasarį. Apie ją pasakoja Gražina Juknevičienė, kurios šeimai Undinė perleido savo vaikystės Dautarų dvarą, atrestauruotą tapusį jos antraisiais namais, dukra Ramunė, prisimenanti mamą, kaip ypatingą asmenybę, anūkė Marija, savo močiutę vadinanti tikra vaikystės legenda, prof. dr. Jonas Butkevičius, dėkingas likimui už draugystę su šia iškilia, tauria asmenybe.

Ištikima žurnalo autorė istorikė Violeta Rutkauskienė, gyvenanti JAV, ir šįkart siūlo intriguojantį pasakojimą „Ne Barbora, bet kita didikė“, kuris nukelia į Olesko pilį Ukrainoje, primena nemažai primirštų istorinių faktų, bando aiškintis karūnuotos moters biusto priklausomybę. „Istorinės atminties lobyno“ rubrikoje – ir tikrai istorinis prof. dr. Vandos Sruogienės straipsnis „Karinis paruošimas Didžiojoje Lietuvos kunigaikštijoje ir „Riterio katekizmas“.

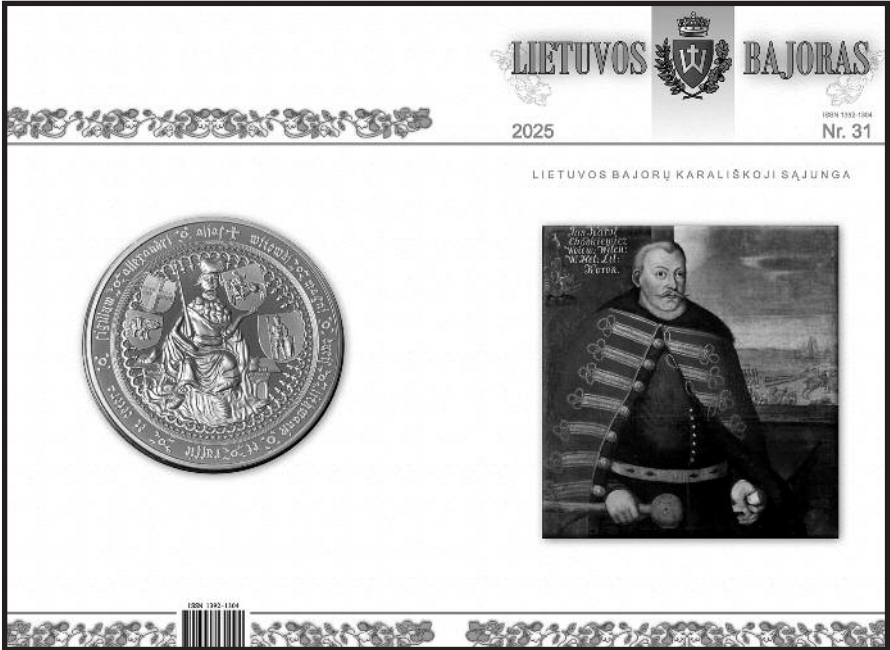
Turtingi rubrikos „Menas ir istorija“ puslapiai. Juose – pasakojimai apie Botticelli ir Tiziano kūrinių parodą, koncertą „LDK balsai“, nukėlusį į XVII a., apie

meno kūrinių kolekciją Pithircių rūmuose, restauruotą istorinį gobeleną Valdovų rūmų muziejuje.

„Istorija ir šiandiena“ primena Sukilėlių kalnelio Šiauliuose istoriją – po 1863 m. įvykių čia buvo vykdomos parodomosios žudynės, Rusijos imperijos kariuomenės baudėjai įvykdė septynias egzekucijas vienuolikai dalgininkų kuopos sukilėlių juos pakariant ar sušaudant. Buvo nužudyti 5 bajorai, 2 kariškiai, 3 valstiečiai, 1 miestelėnas. Šių metų gegužės 30-ąją sukako 90 metų, kai Sukilėlių kalnelyje buvo atidengtas garsaus tarpukario architekto Karolio Reisono sukurtas paminklas, sovietmečiu patyręs daug „rekonstrukcijų“. Dabar jam sugrąžinta autentiška išvaizda.

Žurnalas supažindina ir su Metų muziejininku – mokslų daktaru Povilu Dikavičiu, dirbančiu gidu Valdovų rūmuose, o laisvalaikio stojančiu ant riedlentės.

Legendinio karvedžio Jono Karolio Chodkevičiaus asmenybę pristato prof. dr. Libertas Klimka. Jam skir-



Istorijos ir kultūros žurnalo „Lietuvos bajoras – 2025 (31)“ viršeliai

ta ir iliustracija pirmajame žurnalo viršelyje. Tai – didysis Lietuvos etmonas, viena ryškiausių figūrų mūsų valstybės istorinių batalijų panoramoje. Karvedys savo pergalėmis išgarsino lietuvių ginklą pasaulyje.

Rubrika „Literatūra ir menas“ publikuoja Vilniaus universiteto doc. dr. Dalios Čiočytės recenziją apie naujausią Leono Peleckio-Kaktavičiaus esė, pokalbių, atklastų knygą „Apie kūrybos fenomeną“ („Nuoširdus polilogas meno filosofijos temomis“), Silvijos Peleckienės noveletės ir Alekso Eugenijaus Kulviečio straipsnį apie jo senelį, žymų menininką ir įkvėpimo šaltinį tarp dviejų pasaulių – Kolumbijos ir Lietuvos.

Išskirtinio dėmesio verti legendinio dailininko ir fotomenininko bajoro Rimanto Dichavičiaus prisiminimai apie tremtį, artimųjų netektis, sudėtingą kelią į pasaulinio lygio kūrybą. Čia be kita ko pažymėta: „Net nesi-tiki, ką teko išgyventi R. Dichavičiui. Aštuonerių metų su tėvais ir aklų seneliu ištremtas į Sibirą, netrukus neteko mamos, senelio, o tėvą patalpinus į lagerį, pateko į vaikų namus. Visa laimė, kad po penkerių metų į tėvynę parsivežė Šiauliuose gyvenusi teta. Čia teko iš naujo mokytis lietuvių kalbos ir rašto. Talentingam našlaičiui pavyko ne tik studijas pabaigti, bet ir tapti pasaulinio garso menininku.“ Naujausi jo darbai – tritomis „Laisvės paženklinti“: šiose knygose R. Dichavičius įamžino 215 Lietuvos dailininkų kūrinių.

Apie bajoraitę Mariją Gedvilaitę, įamžintą 1955 m. San Francisce parašytoje, o Paryžiuje ir Miunchene išleistoje knygoje „Garbė“, pasakoja Virgilijus Lukošius, išsiruošęs į kelią „vienos giminės pėdsakais“.

„Atgarsių“ rubrikai atstovauja Marius Staškevičius („Bajoriška medžioklė su varovais“) ir Aelita Bielinytė, lydėjusi bajorų grupę Kotrynos Jogailaitės keliais. Čia ir archyvarės Neringos Češkevičiūtės pasakojimas „Didysis labdarys Juozapas Montvila“.

LBKS kronikos puslapius parengė LBKS vado pavaduotoja Nijolė Jačėnienė. Žurnalą užbaigia LBKS vadovybės ir skyrių kontaktams skirta informacija.

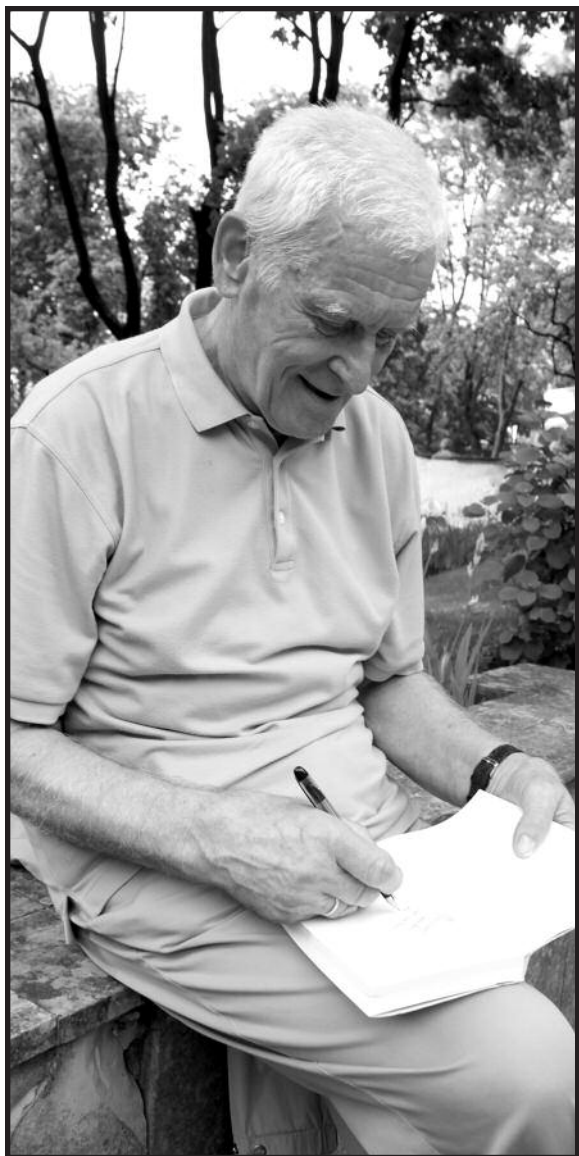
Ketvirtajame žurnalo viršelyje – istorinis Vytauto Didžiojo antspaudas.



## Žvilgsnis į tolimą praeitį

Atkelta iš 7 psl.

Tai štai kaip atmintin sugrįžta Tėviškė. Jau palengva renku, dėlioju šituos atsiminimus, reikalingus tik man vienam, dar nežinodamas – kas į juos atsirems, kuo jie pataps – gal viena de-tale eilėraštyje, gal koku vaizdu poe-moje, gal prozos knyga.



Poetas Robertas Keturakis, 2013 m.

Gailiuosi, kad pro mano vaikišką dėmesį, atmintį praspūdo ir dingo daug mano kaimo žmonių, Tėvo bendraamžių. Aš juos pradėdau susigražinti per tarpininkus – per greta gyvenusius kaimynus, per jų atsiminimus, senas nuotraukas, per tas išlikusias vaiko atminties atraizėles, kuriose tiek daug tikrumo. Ir dabar, kai žarstau tas atraizėles, mane stebina ne tradicijos, santykiai, ūkininkavimo būdai, šventės, o tuometinė galimybė matyti ir pažinti artimą ar priešišką žmogų. Mano tėvai žinojo, pažinojo, suprato kiekvieną plačios, gan tirštai apgyvendintos apylinkės gyventoją. Pažinojo ne probėgšmais, kad atskirtų Motiejų nuo Petro, Juodsnukį nuo Skaudicko, o su giliu tikrumu, kuris, manau, ir išryškindavo to ar kito žmogaus reikšmę – ir praktinio patikimumo, ir egzistencinio nepakartojamumo. Žmogus jiems buvo įdomus, todėl galėjo nesuklysdami, taikliai jį charakterizuoti, nuoširdžiai prakalbinti; juos domino visas kaimynų pasaulis – vaikai, ūkio rūpesčiai.

Mano kaimo žmonių, mano tėvų kartos bendrumas ir buvo toks – ištirpęs savo aplinkoje, natūralus, nelemiamas įvairių programų, o vien tik bendrumo pojūčio suglaudžiamas į tvirtą bendriją. Kaip žiauriai, kaip kruvinai buvo ardoma šita bendrija, kaip negailestingai ji buvo užtrypiama, kaip niekad ji neatsisuks į mus atidžiu, savigarbos neprarandančiu veidu...

Jokie istorijos vadovėliai šito ne-

aprėps ir neatneš iki mokyklos suolo, iki studijų. Man atrodo, kad literatūra šito neįstengs prikelti, išryškinti, padovanoti mums. Imu manyti, jog vis dėlto mūsų dvasiniai praradimai yra dramatiškesni nei man atrodė iki šiolei. Dramatiškesni ir todėl, kad jie – lemtingesni, neatkartojami, jokiais išmonėm neatrestauruojami.

Bet visa tai – mano savastis. Ar sugebėsiu ja pasinaudoti gyvenime ir kūryboje – sunku pasakyti. Bet kad į tą savastį visą laiką remiuosi – puikiai žinau, kaip ir tai, kad be jos galėčiau būti vien samdiny – kitos kalbos, kitos tautos, kitų siekių.

Niūrūs pokario metai įsiveržė į mano vaikystę ir paauglystę nuožmiai, negailestingai, nepakeičiamai. Dar neparašytas nei vienas kūrinys, kuris sutalpintų didesniąją dalį to laiko žmogaus pastangų išlikti, išsaugoti vaikų, užauginti duoną, tikėtis, kad bus teisingumas, kuris kiekvienam atseikės – vienam už žudynes, išdavimus, vingrų apsimetėlio gyvenimą, pastumiant į pražūtį kitus, kad tik pats galėtų išlikti; kitam už žmogiškumo, vilties, sąžinės išsaugojimą. Mes tik dabar bandomė pakelti galvas ir išžiūrėti, kas atsitiko pokaryje su tais, kurie stengėsi apginti gal kiek ir suromantintą, bet perdėm žmogišką suvokimą apie dvasinį, moralinį asmenybės suverenumą; kurie atsitiktinumo nelaikė pasirinkimo ar elgesio teiseju, kurie žinojo, jog po-

karis dramatiškiausias yra tuo, kad išdavikai, budeliai, represijų mašinos prižiūrėtojai ir aptarnautojai galėjo būti pakeisti dar stropesniais, dar kuklesniais. Sunku apsiprasti, kad nužmogėjimas įsigali ir virš žmogiškumo (viršžmogis), ir žemiau žmogiškumo (sužvėrėjimas). Pokaris gramzdino žemiau žmogiškumo – į sužvėrėjimą (...)

Senųjų gyventojų mano kaime beveik nėra. Nėra Liaudagio, kurio sodyba prie pat Šniūrgirės man visada buvo tvarkos ir jaukumo pavyzdys: svetinga dviejų galų troba, kurios pietinė pusė nukabinėta – prie durų ir tarpulanguose – kmynų pėdeliais ar dziovinamais sūriais; nedidelis svirnas sodo viduryje, plačiaslogis kluonas, apaugęs girinėmis avietėmis, apstotas kuplių gluosnių, o nuošaliau – tvartas su diendaržiu, kurio pusę dengdavo išlakių liepų šešėliai. Ir – kelmniai aviliai sodo įsauliuose, senų medžių tarpušakiuose, svirno gale. Ir medaus, vaško, kmynų, duonos, dažnai nušienaujamo kiemo, ratų deguto kvapai. Ir pats šeimininkas – nukarusiais ūsais, pečiuitas, neaukštas, primerktom atidžiom akim, susidėjęs rankas ant široko kelnėm aptemptų kelių... Nėra juodagalvio, žvitraus Laukio, nėra tylenio Astramsko, nėra Leimono, Kalvyno, Žalio, Adomavičiaus, nėra Jankaus, Čibirkos, Skaudicko, nėra Gudų Marelės ir Durnosios Onutės, vaikams paprašius šokusios vidury vieškelio. Kaip jau nėra ir mano vaikystės (...)

## Jonas Žemaitis-Vytautas



Organizatorių nuotr.

Atkelta iš 2 psl.

Per Lietuvą keliaujančią parodą apie J. Žemaitį-Vytautą Marijampolėje pristačiusi LGRTC Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus skyriaus vedėja Gerda Kazickienė sakė, kad joje atskleidžiamas visas J. Žemaičio gyvenimas – jo biografija, vaikystė, šeima, mokslai karo mokykloje, tarnyba nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje, partizanavimo laikotarpis, taip pat akistata su sovietų režimu ir jo atminimo įamžinimas Lietuvoje.

– Rengdami šią parodą mes iškėlėme svarbų tikslą surinkti kuo daugiau archyvinės medžiagos, kad galėtume visapusiškai atskleisti Jono Žemaičio asmenybę ir patraukti lankytoją. Kalbėdami apie J. Žemaičio šeimą, parodėme labai gražias tarpukario Lietuvos fo-

tografijas, kuriose įamžintas J. Žemaitis kartu su savo sesers šeima. Yra išlikusi graži jo Karo mokyklos baigimo nuotrauka, kurioje netgi pats prezidentas Antanas Smetona nusifotografavęs kartu su kariūnais. Taip pat yra nuotraukos iš jo stažuotės Prancūzijoje, kuomet jis keliavo po Vakarų Europą, vaizdai iš Italijos, Prancūzijos.

Nuotraukų iš partizaninio karo laikotarpio nėra daug, galbūt dėl konspiracinių priežasčių jis vengė fotografuotis, galbūt tos nuotraukos sunyko, o galbūt dar jų atsiras ir ateityje. Mes panaudojome medžiagą iš jo baudžiamosios bylos, tai yra jo pirštų atspaudai, jo paskutinė nuotrauka, daryta KGB kėlėjime, karo tribunolo nuosprendis. Paskutinė parodos dalis yra skirta jo atminimo įamžinimui, – teigė parodos kuratorė.

## Lietuvą pasauliui pristačiusios Paryžiaus pasaulinės parodos

Atkelta iš 5 psl.

Žinoma, labiausiai intriguojanti, emociškai atsišaukianti (gal ne tik man) – 1900-ųjų Paryžiaus paroda, kurioje regime Lietuvą tarsi iš nebūties netikėtai sulapojusią – susijungus skirtingose dirvose brendusioms šaknelėms...

1935-ųjų Paryžiaus pasaulinėje parodoje Lietuva jau pristatė kaip brandi valstybė, tiesa, čia trys Baltijos šalys – Estija, Latvija, Lietuva – pasirodė kaip bendra „komanda“. Tad demonstruojamas ir vienas kitas latvių bei estų paveldo eksponatas. Lietuva tuomet gausiai pristatė savo liaudies meną – austus dirbinius (prijuostę ir kt.), drožinius (verpstės ir kt.), šventųjų skulptūrėles ir pan.

1937 m. Paryžiuje surengta pasaulinė paroda „Menas ir technika moderniam gyvenime“. Mūsų ekspozicijoje labiausiai akį, matyt, traukė įspūdingų matmenų Adomo Galdiko tapybos darbas „Lietuva“ – triptikas „Žvejai“, „Šventė“, „Rugiapjūtė“; už šią kompoziciją (kaip nurodoma paveikslų apraše: „neoromantinę, liaudies tradicijas ir gyvenseną idealizuojančią“) dailininkas net pelnė parodos Grand Prix. Aukso medaliu apdovanotas ir kraštotyrininkas, fotografas Balys Buračas – už nuotrauką su 220 velykinių margučiu. Ekspozicijoje regime ir žymiojo baldininko Jono Prapuolenio liaudiškais ornamentais drožinėta kėdė, vienužė, bet nuotrauka už jos perteikia visą interjero kampelį (prie stalo su arbatos indais dvi kėdės, ant sienos – lietuviškas austinis kilimas).

Skaitome: baldus tai parodai kartu su Prapuolėniu projektavo dailininkas Vytautas Kazimieras Jonynas.

Parodos baigiamasis skyrelis (be



Mažlietuviškieji dirbiniai Paryžiaus parodoje

„postskriptumo“ apie šias dienas, kur eksponuojamas Kazio Varnelio abstraktusis menas) skirtas 1939 m. parodai New Yorke. Kaip rengėjų surašyta: Lietuva, sėkmingai pasirodžiusi kartu su kitomis Baltijos šalimis, suvokė galinti ir viena save reprezentuoti. Ko gero, įdomiausias šią parodą primenantis eksponatas – Olgos Dubeneckienės nutapytas operos primadonos Adelės Galaunienės portretas; čia ji tautiniais rūbais ir net su tradicine vestuvine karūna.

Apibendrinant: paroda itin vertinga, intriguojanti atvertaisiais istoriniais-kultūriniais klodais. Ji, aki-vaizdu, ilgo kruopštaus darbo (kartais – ir detektyvinių paieškų) bei bendradarbiavimo rezultatas. Ekspozicijoje gausius autentiškus „daiktinius liudijimus“ prasmingai papildė informaciniai stendai, padedantys nusikelti į „anuos laikus“.